

भारतातील 14 नवरत्न कंपन्या - केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम (CPSE)

भारत सरकार केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम (CPSEs) चे तीन वेगवेगळ्या श्रेणींमध्ये वर्गीकरण करते - महारत्न, नवरत्न आणि मिनीरत्न. हे वर्गीकरण वेगवेगळ्या निकषांवर आधारित आहेत. हा लेख नवरत्न कंपन्यांची यादी, नवरत्न कंपन्यांच्या महत्त्वाच्या माहितीसह स्थितीसाठी पात्रता निकष देतो.

नवरत्न कंपन्या - 14 केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांची यादी (CPSE)

नवरत्न कंपन्या सरकारच्या स्पष्ट परवानगीशिवाय 1,000 कोटी रुपयांपर्यंत गुंतवणूक करू शकतात. एकूणच, 14 केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आहेत ज्यांना भारत सरकारने दिलेल्या निकषांवर आधारित नवरत्न कंपन्या म्हणून वर्गीकृत केले आहे.

खालील तक्त्यामध्ये नवरत्न कंपन्यांची यादी दिली आहे (जानेवारी 2020 पर्यंत)

अनुक्रमांक	केंद्रीय सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम (CPSE)
1	भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड (BEL)
2	कंटेनर कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लिमिटेड
3	इंजिनियर्स इंडिया लिमिटेड (EIL)
4	हिंदुस्तान एरोनॉटिक्स लिमिटेड (एचएएल)
5	महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड (MTNL)
6	नॅशनल अॅल्युमिनियम कंपनी (NALCO)
7	नॅशनल बिल्डिंग कन्स्ट्रक्शन कॉर्पोरेशन (NBCC)

8	नॅशनल मिनरल डेव्हलपमेंट कॉर्पोरेशन (NMDC)
9	एनएलसी इंडिया लिमिटेड (NLCIL)
10	ऑइल इंडिया लिमिटेड (OIL)
11	पॉवर फायनान्स कॉर्पोरेशन (PFC)
12	राष्ट्रीय इस्पात निगम लिमिटेड (RINL)
13	ग्रामीण विद्युतीकरण महामंडळ (REC)
14	शिपिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (SCI)

नवरत्न कंपन्या - पात्रता निकष आणि नवरत्न दर्जाचे फायदे

पात्रता निकष:

कंपनीला नवरत्न बनवण्यापूर्वी प्रथम मिनीरत्न असणे आवश्यक आहे आणि तिच्या संचालक मंडळावर 4 स्वतंत्र संचालक असणे आवश्यक आहे. खाली दिलेल्या पॅरामीटर्सवर आधारित 60 (100 पैकी) गुण आवश्यक आहेत

1. PBDIT (घसारा, व्याज आणि कर आधी नफा)
2. एकूण मनुष्यबळ खर्च
3. सेवांची किंमत
4. नियोजित भांडवल
5. नेट वर्थ
6. निव्वळ नफा

7. सेवांची किंमत

गुंतवणुकीचे फायदे:

1,000 कोटी रु. पर्यंत. एका प्रकल्पावर किंवा त्यांच्या निव्वळ संपत्तीच्या 15% किंवा संपूर्ण वर्षातील त्यांच्या निव्वळ संपत्तीच्या 30% (रु. 1,000 कोटीपेक्षा जास्त नाही).

14 नवरत्न कंपन्या - तपशील

भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड (BEL)

1. भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड (BEL) ही एक भारतीय सरकारी मालकीची एरोस्पेस आणि संरक्षण कंपनी आहे ज्यात सुमारे नऊ कारखाने आणि भारतात अनेक प्रादेशिक कार्यालये आहेत.
2. भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेडची स्थापना 1954 मध्ये बेंगळुरू, कर्नाटक, भारत येथे झाली.
3. भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड (BEL) चा महसूल ₹12,921.11 कोटी (US\$1.8 अब्ज) आहे (2020)

भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड - उत्पादने

भारत इलेक्ट्रॉनिक्स लिमिटेड (BEL) द्वारे उत्पादित केलेली काही महत्वाची उत्पादने खाली दिली आहेत

1. एव्हियोनिक्स,
2. रडार,
3. शस्त्र प्रणाली,
4. C4I प्रणाली,
5. इलेक्ट्रॉनिक मतदान यंत्रे.

कंटेनर कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया

1. कंटेनर कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया लिमिटेड (CONCOR)- हे भारतीय रेल्वे मंत्रालयाच्या अंतर्गत एक नवरत्न सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आहे. मार्च 1988 मध्ये कंपनी कायद्यांतर्गत अंतर्भूत करण्यात आलेले, CONCOR ने नोव्हेंबर 1989 मध्ये भारतीय रेल्वेकडून सात अंतर्देशीय कंटेनर डेपोचे (ICDs) विद्यमान नेटवर्क ताब्यात घेऊन कामकाज सुरू केले.

2. भारतीय रेल्वेने मालवाहतूक वाहतूक करण्याच्या धोरणात्मक पुढाकाराने 1966 मध्ये भारताला प्रथमच आंतरमोडल मालवाहतूक वाहतूक नकाशावर आणले. भारताचा आकार (जवळपास 3,000 किलोमीटर (1,900 मैल) उत्तर ते दक्षिण आणि पूर्व ते पश्चिम, रेल्वे वाहतूक अनेकदा एक आहे. ही वाहतूक मध्यम आणि लांब अंतरावरील सर्व मालवाहूसाठी स्वस्त पर्याय आहे.

इंजिनियर्स इंडिया लिमिटेड (EIL)

इंजिनियर्स इंडिया लिमिटेड (EIL) हे पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू मंत्रालयाच्या अंतर्गत भारत सरकारचे नवरत्न सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम आहे. पेट्रोलियम रिफायनरी आणि इतर औद्योगिक प्रकल्पांसाठी अभियांत्रिकी आणि संबंधित तांत्रिक सेवा प्रदान करण्यासाठी 1965 मध्ये त्याची स्थापना करण्यात आली.

ईआयएल खालील क्षेत्रात डिझाइन, अभियांत्रिकी आणि टर्नकी कॉन्ट्रॅक्टिंग कंपनी म्हणून उदयास आली आहे:

1. पेट्रोलियम शुद्धीकरण
2. पेट्रोकेमिकल्स, रसायने आणि खते
3. पाइपलाइन
4. ऑफशोर तेल आणि वायू
5. किनार्यावरील तेल आणि वायू
6. टर्मिनल आणि स्टोरेज
7. खाणकाम आणि धातूशास्त्र
8. पायाभूत सुविधा

हिंदुस्तान एरोनॉटिक्स लिमिटेड

हिंदुस्तान एरोनॉटिक्स लिमिटेड (HAL) ही भारतीय सरकारी मालकीची एरोस्पेस आणि संरक्षण कंपनी आहे. ज्याचे मुख्यालय बंगलोर (बेंगळूरु), भारत येथे आहे. हे भारतीय संरक्षण मंत्रालयाच्या व्यवस्थापनाखाली चालते.

हिंदुस्तान एरोनॉटिक्स लिमिटेड (एचएएल) प्रामुख्याने एरोस्पेसच्या ऑपरेशन्समध्ये गुंतलेली आहे आणि सध्या खालील क्रियाकलापांमध्ये गुंतलेली आहे

1. डिझाइन,
2. विमानाची निर्मिती आणि असेंब्ली,
3. जेट इंजिन,
4. हेलिकॉप्टर आणि त्यांचे सुटे भाग.

महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड

1. महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड (MTNL), ही एक सरकारी मालकीची दूरसंचार सेवा प्रदाता आहे आणि BSNL ची पूर्ण मालकीची उपकंपनी आहे ज्याचे मुख्यालय नवी दिल्ली, भारत येथे आहे. महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड (MTNL) ची स्थापना 1986 मध्ये झाली.
2. MTNL भारतातील मुंबई आणि नवी दिल्ली या मेट्रो शहरांमध्ये आणि आफ्रिकेतील मॉरिशस या बेट राष्ट्रांमध्ये सेवा प्रदान करते.

नॅशनल अॅल्युमिनियम कंपनी (नाल्को)

1. नाल्को हे देशातील सर्वात मोठे एकात्मिक बॉक्साईट-अॅल्युमिना-अॅल्युमिनियम-पाँवर कॉम्प्लेक्सपैकी एक आहे ज्यामध्ये बॉक्साईट मायनिंग, अॅल्युमिना रिफायनिंग, अॅल्युमिनियम स्मेल्टिंग आणि कास्टिंग, वीज निर्मिती, रेल्वे आणि पोर्ट ऑपरेशन्स समाविष्ट आहेत.
2. वुड मॅकेन्झीच्या अहवालानुसार कंपनी जगातील सर्वात कमी किमतीची मेटलर्जिकल ग्रेड अॅल्युमिनाची आणि जगातील सर्वात कमी किमतीची बॉक्साईट उत्पादक आहे.
3. याचे मुख्यालय भुवनेश्वर, ओडिशा येथे आहे.

एनबीसीसी (इंडिया) लिमिटेड

1. NBCC ची स्थापना 1960 मध्ये भारत सरकारच्या पूर्ण मालकीची एंटरप्राइझ म्हणून पूर्वीच्या बांधकाम, गृहनिर्माण आणि पुरवठा (MoWHS) मंत्रालयाच्या अंतर्गत करण्यात आली, जी आता गृहनिर्माण आणि शहरी व्यवहार मंत्रालय (MoHUA) म्हणून ओळखली जाते.
2. NBCC चे मुख्यालय नवी दिल्ली येथे आहे आणि त्याची संपूर्ण भारतात 31 प्रादेशिक कार्यालये आहेत.

3. अटल मिशन फॉर रिजुव्हेनेशन अँड अर्बन ट्रान्सफॉर्मेशन (AMRUT), प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजना (PMGSY), घनकचरा व्यवस्थापन (SWM) आणि ईशान्येकडील विकासात्मक कामांतर्गत प्रकल्प कार्यान्वित करण्यासाठी NBCC ची नियुक्ती करण्यात आली आहे.

राष्ट्रीय खनिज विकास महामंडळ (NMDC)

1. NMDC लोखंड, तांबे, रॉक फॉस्फेट, चुनखडी, डोलोमाईट, जिप्सम, बॅटोनाइट, मॅग्नेसाइट, डायमंड, कथील, टंगस्टन, ग्रेफाइट इत्यादींच्या शोधात गुंतलेली आहे.
2. NMDC ही भारतातील सर्वात मोठी लोहखनिज उत्पादक आणि निर्यातदार आहे, जी छत्तीसगड आणि कर्नाटकमधील तीन यांत्रिकी खाणींमधून 35 दशलक्ष टन पेक्षा जास्त लोह खनिजाचे उत्पादन करते. ते मध्य प्रदेशातील पन्ना येथे देशातील एकमेव यांत्रिकी हिऱ्याची खाण चालवते.

नेवेली लिग्नाइट कॉर्पोरेशन (NLC) इंडिया लिमिटेड

1. नेवेली लिग्नाइट कॉर्पोरेशन (NLC) ची स्थापना 1956 मध्ये करण्यात आली आणि ती संपूर्णपणे भारत सरकारच्या मालकीची होती. त्याच्या शेअर्सचा एक छोटासा भाग सार्वजनिक शेअर्सची स्टॉक एक्स्चेंजवर सूचीबद्ध करण्यासाठी विकला गेला जिथे त्याच्या शेअर्सचा व्यापार केला जातो. हे कोळसा मंत्रालयाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखाली आहे.
2. नेवेली लिग्नाइट कॉर्पोरेशन (NLC) दक्षिण भारतातील तामिळनाडू राज्यातील नेवेली आणि राजस्थान राज्यातील बिकानेर जिल्ह्यातील बारसिंगसर येथे ओपनकास्ट खाणींमधून दरवर्षी सुमारे 30 दशलक्ष टन लिग्नाइटचे उत्पादन करते. वीज निर्मितीसाठी 3640 मेगावॉट स्थापित क्षमतेच्या पिटहेड थर्मल पॉवर स्टेशनवर लिग्नाइटचा वापर केला जातो.

ऑइल इंडिया लिमिटेड (OIL)

1. Oil India Limited (OIL) हे भारताच्या पेट्रोलियम आणि नैसर्गिक वायू मंत्रालयाच्या प्रशासकीय नियंत्रणाखालील सरकारी मालकीचे नवरत्न आहे.
2. OIL खनिज तेल आणि नैसर्गिक वायूचे अन्वेषण, विकास आणि उत्पादन, कच्च्या तेलाची वाहतूक आणि द्रव पेट्रोलियम वायूचे उत्पादन या व्यवसायात गुंतलेली आहे.
3. ऑइल इंडिया लिमिटेड (OIL) ही दुसरी सर्वात मोठी हायड्रोकार्बन शोध आणि उत्पादन करणारी भारतीय सार्वजनिक क्षेत्रातील कंपनी असून तिचे संचालन मुख्यालय डुलियाजन, आसाम, भारत येथे आहे.

पॉवर फायनान्स कॉर्पोरेशन (P.F.C)

P.F.C ही सुरुवातीस संपूर्णपणे भारत सरकारच्या मालकीची होती, कंपनीने जानेवारी 2007 मध्ये प्रारंभिक सार्वजनिक ऑफर जारी केली. इश्यूची 76 पटीने जास्त सदस्यता झाली, जी कोणत्याही भारतीय कंपनीच्या IPO साठी सर्वात मोठी आहे.

पॉवर फायनान्स कॉर्पोरेशन (P.F.C) द्वारे ऑफर केलेल्या सेवा आहेत

1. आर्थिक सल्ला,
2. आर्थिक उत्पादने,
3. गुंतवणूक बँकिंग,
4. कर्ज व्यवस्थापन,
5. लिंकेज व्यवस्थापन

राष्ट्रीय इस्पात निगम(RINL)

राष्ट्रीय इस्पात निगम लिमिटेड, (RINL), ज्याला विझाग स्टील म्हणूनही ओळखले जाते, ही भारतातील विशाखापट्टणम येथील सार्वजनिक स्टील उत्पादक आहे. राष्ट्रीय इस्पात निगम लिमिटेड (RINL) ही विशाखापट्टणम स्टील प्लांट (VSP) ची कॉर्पोरेट संस्था आहे, अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाने बांधलेला भारतातील पहिला किनारा-आधारित एकात्मिक स्टील प्लांट.

RINL - उपकंपन्या

1. ईस्टर्न इन्व्हेस्टमेंट्स लिमिटेड (EIL)
2. ओरिसा मिनरल डेव्हलपमेंट कंपनी लिमिटेड (OMDC)
3. बिसरा स्टोन लाइम कंपनी लिमिटेड (BSLC)

आरईसी लिमिटेड(REC)

1. REC लिमिटेड, पूर्वी ग्रामीण विद्युतीकरण कॉर्पोरेशन लिमिटेड, ही भारतातील ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक पायाभूत सुविधा वित्त कंपनी आहे.

2. कंपनी देशातील केंद्र/राज्य क्षेत्रातील पॉवर युटिलिटीज, राज्य विद्युत मंडळे, ग्रामीण विद्युत सहकारी संस्था, एनजीओ आणि खाजगी पॉवर डेव्हलपर्स यांना कर्ज देते.

शिपिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया (SCI)

1. एससीआय ची स्थापना 2 ऑक्टोबर 1961 रोजी ईस्टर्न शिपिंग कॉर्पोरेशन आणि वेस्टर्न शिपिंग कॉर्पोरेशन यांच्या एकत्रीकरणाने झाली. जयंती शिपिंग कंपनी आणि मोगल लाइन्स लिमिटेड या आणखी दोन शिपिंग कंपन्या अनुक्रमे 1973 आणि 1986 मध्ये SCI मध्ये विलीन झाल्या.
2. SCI ला 2008 मध्ये भारत सरकारने प्रतिष्ठित "नवरत्न" दर्जा देखील प्रदान केला होता. 21 नोव्हेंबर 2019 रोजी, भारत सरकारने SCI च्या खाजगीकरणास मान्यता दिली.